

УДК 930.25:021.6](477)

С. Л. ЗВОРСЬКИЙ*

АКТИВІЗАЦІЯ ВЗАЄМОДІЇ АРХІВІВ І БІБЛІОТЕК — ВИМОГА ЧАСУ

В історичному контексті і з позицій сьогодення розглядаються питання взаємодії бібліотек і архівів у вирішенні спільних завдань, набутий досвід співпраці і проблеми, що потребують вирішення скоординованими зусиллями.

Ключові слова: бібліотеки; архівістика; форми співпраці; архівні фонди бібліотек; оцифрування фондів.

Взаємне тяжіння бібліотек і архівів має прадавні корені, в основі якого – їх спільна генеза. Бібліотечна і архівна справа зародилися майже три тисячоліття тому і протягом тривалого часу були єдиним цілим, адже основна сутність їхньої діяльності завжди фокусувалася на збереженні і примноженні історичної пам'яті людства і знань, накопичених різними цивілізаціями у процесі практичної діяльності. Вже в глибоку давнину добре розуміли, що володіння широким масивом задокументованої інформації є запорукою успішності в управлінні будь-чим і на будь-якому рівні. Тому не випадково перші бібліотеки-архіви виникали при дворах правителів, а згодом – у середовищі вищої знаті.

Такий термін – «бібліотека-архів», до яких ми відносимо, зокрема, зібрання документів асирійського правителя Ашшурбаніпала у його столиці Ніневії (VII ст. до н. е.), знамениту установу, засновану, як вважається, Птолемеєм II на початку III ст. до н. е. у Давньому Єгипті і яка увійшла в історію людства під назвою Олександрійської бібліотеки, аналогічні установи у Вавилонії, Пергамі, Китаї, Греції, Римській імперії, на нашу думку, найбільш точно відображає симбіотичний

---

* *Зворський Сергій Леонідович* – кандидат історичних наук, старший науковий співробітник, провідний науковий співробітник відділу технологічного забезпечення архівної справи УНДІАСД (за сумісництвом); завідувач сектору енциклопедичних досліджень Національної бібліотеки України імені Ярослава Мудрого.

характер діяльності цих установ у давнину, адже на той час не існувало розподілу писемних документів для загального використання (з тієї причини, що практично вся людність була неписьменною) і для досить вузького кола освічених осіб (жерців, писців та поодиноких можновладців і управителів територій і майна). Вся сукупність накопичених документів розглядалася як єдине ціле і призначалася виключно для задоволення інформаційних потреб ієрархів, духовенства, вищої знаті та їх обслуги. Згодом для цих установ, у яких відкладалися також і різні природні витвори, і створені людськими руками старожитності (протомузеї), застосовувався загальний термін «древлесховище».

Такі древлесховища з XI ст. існували і на теренах сучасної України при монастирях, соборах та окремих князівських дворах. Найстарішою вважається бібліотека великого князя Ярослава Мудрого у складі комплексу інституцій, що, крім бібліотеки, включали архів, скрипторій, школу, засновану 1037 р. при Софійському соборі (подальша доля її фонду невідома, час від часу робляться спроби виявити її місцезнаходження). Відомі й інші бібліотеки на теренах Київського, Чернігівського, Переяславського, Галицько-Волинського князівств, книгозбірня Києво-Печерського монастиря (також виникла в XI ст.), що водночас виконували й функції державних архівів та скрипторій.

Остаточне розмежування древлесховищ на бібліотеки і архіви в їх традиційному розумінні відбулося еволюційним шляхом вже за доби Середньовіччя. Рушійним поштовхом у цьому процесі, безперечно, став винахід Й. Гутенбергом книгодрукування, що корінним чином змінило сферу книгопоширення.

Проте поєднання в одному зібранні книжкових і архівних документів в Україні, як і в Європі, продовжувалося спостерігатись і протягом XVII – першої половини XIX ст. Особливо характерним це було для приватних (особистих) колекцій церковних ієрархів, гетьманів, козацької старшини і заможних міщан. Так, досить великі зібрання книг і рукописів мали духовні і освітні діячі П. Могила, Ф. Прокопович, І. Галятовський, І. Гізель, С. Яворський, Д. Туптало, гетьмани І. Мазепа, П. Орлик, К. Розумовський, родини Кочубеїв і Милорадовичів, М. Ханенко, Я. Маркович, В. Тарновський (молодший) та ін. І навіть серед порівняно небагатих шанувальників старожитностей у всі часи знаходились особистості, які володіли унікальними за своєю історичною і культурною цінністю зібраннями документів, як, наприклад, колекціонер і знавець писемних пам'яток, писар при земському суді Роменського повіту, а згодом управитель маєтків малоросійського генерал-губернатора графа П. Рум'янцева на Гетьманщині А. Чапа (бл. 1760 – бл. 1820), або електрик із Кіровограда (нині – м. Кропивницький) О. Ільїн (1920–1993), який володів рукописами О. Пушкіна і М. Гоголя, повним зібранням першодруків І. Федорова, багато з яких

вважалися втраченими, та багатьма іншими раритетами, загальна кількість і вартість яких навіть не піддається обчисленню (частина його унікального зібрання зберігається в обласній універсальній науковій бібліотеці імені Д. Чижевського).

До Другої світової війни наявність збірок цінних архівних документів у фондах бібліотек УРСР було звичним явищем. Як приклад, можна навести Центральну єврейську бібліотеку імені Моріца Вінчевського у Києві, один із чотирьох відділів якої так і називався – «архівний» (зберігав фонди єврейських політичних партій – Бунду, Поалей-Ціон, Фолкспартей та низки інших, ліквідованих на той час єврейських організацій і установ).

І в наш час багато бібліотек України продовжують мати у своїх фондах архівні документи і історико-культурні колекції. Ці документи опинилися у бібліотеках різними шляхами, часто ще у ХІХ ст., як результат цілеспрямованого збирання книжково-рукописних старожитностей громадськими об'єднаннями, культурно-просвітницькими інституціями, навчальними закладами, науковими товариствами, окремими особами – шанувальниками старовини, пізніше – за волею фондоутворювачів, унаслідок ліквідації чи реорганізації багатьох інституцій радянською владою у 1918–1940 рр., але залишаються невід'ємною складовою їхніх фондів, активно використовуються у наукових дослідженнях, експозиційній роботі.

Перелік таких книгозбірень разом із розгорнутими анотаціями складу їхніх архівних фондів наведено в укладеному співробітниками Українського науково-дослідного інституту архівної справи та документознавства (УНДІАСД) довіднику «Архівні установи України» (т. 2, кн. 1, 2)¹. Найбільший за обсягом масив архівних документів зберігається у бібліотеках системи НАН України – в Національній бібліотеці України імені В. І. Вернадського (НБУВ) (у таких структурних підрозділах, як Інститут рукопису (ІР), Інститут архівознавства, Фонд президентів України), у Львівській національній науковій бібліотеці України імені Василя Стефаника (у чотирьох підрозділах: відділі рукописів, україніки, рідкісної книги; у науковому відділі періодичних видань імені Мар'яна та Іванни Коців; відділенні «Палац мистецтв імені Тетяни і Омеляна Антоновичів»; кабінеті картографії), у Науковій бібліотеці Запорізького відділення Інституту української археографії та джерелознавства імені М. С. Грушевського (відділ рукописів). Архівні фонди мають й інші бібліотеки, що набули статусу національних, Харківська державна наукова бібліотека імені В. Г. Короленка², більшість обласних універсальних наукових бібліотек (ОУНБ) та наукові й науково-технічні бібліотеки національних університетів та деяких інших закладів вищої освіти III–IV рівнів акредитації. Всі ці заклади є важливими державними сховищами унікальних рукописних і друківаних

пам'яток української та зарубіжної книжкової, музичної, образотворчої культури XIII–XX ст., карт, фотодокументів, гравюр, естампів, особових архівних фондів видатних діячів України, і тому організація роботи з цими фондами потребує особливої уваги.

Про багатство цих сховищ, їхній величезний інформаційний потенціал свідчить те, що, наприклад, у ІР НБУВ відклалися рукописи, зібрані протягом XIX ст. різними історико-просвітницькими установами, духовними та світськими навчальними закладами, та колекційні матеріали й архіви чернечих орденів, монастирів, лавр, окремих церков, а також зібрання Київської духовної академії з її Церковно-археологічним музеєм, Духовної семінарії, навчальних закладів, історичних музеїв, приватних осіб. У фонді наявні колекції кирилических, польських, грецьких, східних, єврейських рукописних книжок та історичних документів XII–XVIII ст., списки хронік, літописні нотатки, щоденники, архівні документи XIX–XX ст., автографи і листування видатних просвітителів, діячів науки і культури, письменників, журналістів, громадських діячів. Зберігаються особові архівні фонди учених-просвітителів XIX–XX ст., матеріали редакцій низки журналів, зокрема «Кіевской старины», літературно-мистецьких збірників, газет, видавництв, «Київського культурно-освітнього товариства «Просвіта» в пам'ять Тараса Шевченка» та інших товариств, київських генерал-губернаторів, професорів університету св. Володимира, Українського наукового інституту книгознавства (УНІК), унікальний архів військового оборонного об'єкта – фортеці Св. Єлизавети³, найбагатша музична скарбниця нашої держави, що включає нотні колекції роду Розумовських, І. Гаврушкевича, рукописи творів сучасних українських композиторів, фонд грамплатівок початку XX ст. та ін.⁴

В Інституті архівознавства зберігаються архівні фонди Президії та відділень НАН України, її установ та документів особового походження видатних учених НАН України; у Фонді президентів України, як спеціальній бібліотечно-архівній колекції, здійснюється збирання, збереження та запровадження до наукового і культурного обігу різноманітної документної спадщини, що відображає історію, процеси становлення, організації та функціонування інституту президенства в Україні у різні часи і на різних теренах.

Гордістю Львівської національної наукової бібліотеки України імені Василя Стефаника є найбагатша у світі збірка україніки (XI – поч. XX ст.); особові архівні фонди XVIII–XX ст.; українська та іншомовна періодика XIX – першої пол. XX ст., унікальні колекції стародруків, палеотипів, інкунабул XV–XIX ст. та картографічних видань XVI–XVIII ст.⁵, документна спадщина таких інституцій як «Наукове товариство ім. Шевченка», «Народний Дім», Фундація імені Баворовських, «Національний заклад імені Оссолінських у Львові» та ін.⁶

Не менш цінну історичну і культурну документну спадщину зберігають й інші наукові та спеціалізовані бібліотеки, у т. ч. за кордоном. Цінні архівні колекції українки зберігаються в Українській бібліотеці імені Симона Петлюри в Парижі⁷, в інших книгозбірнях української діаспори, а також у монастирських і університетських книгозбірнях у Канаді, США, Великобританії, Польщі, Німеччині, Австрії тощо.

Таким чином, можемо констатувати, що, поряд із сучасною мережею державних архівних установ (центральных, обласних, міських, райдержадміністрацій, територіальних громад), низкою архівів (архівних підрозділів) із правом постійного зберігання документів, що знаходяться у сфері впливу ряду міністерств і відомств, в Україні налічується значна кількість документів Національного архівного фонду, що відносяться до фондів бібліотек, також різного підпорядкування. В умовах сучасних інтеграційних процесів, нагальної потреби в актуалізації інформації, що міститься в архівних і бібліотечних фондах, запровадження цифровізації (дигіталізації) інформаційних ресурсів виникає необхідність у з'ясуванні реального стану взаємодії бібліотек і архівів у цих та інших процесах, спричинених бурхливим розвитком інформаційних технологій.

Якщо за радянської доби в Україні взаємодія архівів і бібліотек не мала системного характеру і диктувалася здебільшого потребами поточного моменту (можна згадати їх співпрацю в 1960-х роках у рамках реалізації масштабного історико-краєзнавчого видавничого проекту – багатотомної «Історії міст і сіл Української РСР»⁸), то з проголошенням незалежності України та зі створенням УНДІАСД, який швидко налагодив продуктивні контакти з Державною науковою архівною бібліотекою, НБУВ, Національною історичною бібліотекою України, НБУ імені Ярослава Мудрого, Національною науковою медичною бібліотекою України, спостерігається певна активізація взаємокорисних наукових і практичних проектів⁹. Серед них – спільне проведення наукової конференції та книжкової виставки «Бібліотечна та архівна справа в Україні доби визвольних змагань (1917–1921 рр.)» (Київ, 1998)¹⁰, наукового форуму у Харкові у жовтні 2016 р. під назвою «Бібліотеки, архіви, музеї: інтеграція до світового наукового та історико-культурного простору», семінарів, практикумів і обстежень з питань захисту фондів (у т. ч. бібліотечних) від біопшкоджень. Маємо факти взаємодії ОУНБ із місцевими державними архівами з питань вивчення та популяризації історії краю (Одеса, Донецьк)¹¹. Згаданий нами довідник «Архівні установи України» став першою спробою здійснити своєрідну «надвідомчу інвентаризацію», отримати загальні дані про обсяг, склад та зміст фондів (включаючи архівні фонди у бібліотеках та музеях), науково-довідковий апарат (НДА), основні методичні розробки

та бібліографію видань про склад і зміст фондів, публікації з історії тієї чи іншої архівної установи або архівного підрозділу.

Загальновідомо, що найбільш продуктивними вважаються дослідження, що проводяться на перетині двох і більше споріднених дисциплін. У цьому контексті заслуговують на увагу дисертаційні дослідження, що виконувалися в останні роки співробітниками НБУВ та УНДІАСД і об'єктами яких були архівні й бібліотечні питання, об'єднані спільними чинниками. Так, бібліотеки й архіви відомих представників вітчизняної науки, просвітництва і культури – митрополита Євгенія (Є. Болховітінова)¹², Б. Грінченка¹³, родини Шодуарів¹⁴, як цінні джерела з історії вітчизняної гуманітаристики, досліджувалися, відповідно, у дисертаціях Є. Рукавіциної, Н. Зубкової, Є. Біленького. Особові архівні фонди видатних українських учених у фондах НБУВ вивчала О. Степченко¹⁵, архіви українських часописів кінця XIX – початку XX ст., що зберігаються в Інституті рукопису НБУВ – І. Клименко¹⁶. Н. Христова вивчала НДА архівів та рукописних підрозділів бібліотек в Україні в історичному контексті¹⁷. Підготовлено і захищено дисертації просопографічного характеру, в яких висвітлено життєвий шлях осіб, що здійснили великий внесок в організацію і бібліотечної, і архівної справи в Україні – І. Огієнка (В. Ляхоцький)¹⁸, О. Грушевського (Л. Приходько)¹⁹, С. Маслова (О. Ємчук)²⁰. Історію архівної та бібліотечної справи доби Української революції 1917–1921 рр. досліджувала Н. Марченко²¹. С. Зворський та Л. Одинока піднімали проблемне питання про необхідність збереження архівної спадщини українських бібліотекознавців²² (ця проблема частково вже вирішується). С. Кулешов у 2009 р. піддав обґрунтованій критиці спробу інтегрування наукових сил архівів, музеїв і бібліотек на підставі запровадження нової галузі науки під назвою «соціальні комунікації», у межах якої мають співіснувати такі наукові спеціальності, як «документознавство, архівознавство», «книгознавство, бібліотекознавство, бібліографознавство», «журналістика та засоби масової інформації», «видавнича справа», «соціальна інформатика»²³.

Поряд із науковою роботою помітно активізувалася й публікаційна діяльність: зазнав суттєвих трансформацій професійний часопис «Архіви України»: суттєво зріс його обсяг, урізноманітнілася тематика публікацій; багато матеріалів, що розкривають зміст архівних документів, висвітлюють роботу і поточні проблеми архівів і бібліотек, друкуються у започаткованих за часів незалежності України продовжуваних наукових виданнях, зокрема в «Студіях з архівної справи та документознавства» (УНДІАСД), «Рукописна та книжкова та архівна спадщина України» (видається ІР НБУВ, презентує археографічні дослідження унікальних архівних та бібліотечних фондів) та ін. Багато уваги архіви і бібліотеки приділяють включенню відомостей про їхні інформаційні

ресурси в оновлену і деідеологізовану систему довідково-інформаційних видань, репрезентації складі і змісту архівних фондів на веб-сайтах своїх установ.

Прикладом спільної роботи архівних установ і бібліотечних закладів можна назвати розроблену спільними зусиллями, відповідно до рекомендацій Генеральної конференції ЮНЕСКО, Програму збереження бібліотечних та архівних фондів на 2000–2005 роки (далі – Програма), затверджену Постановою Кабінету Міністрів України від 15. 09. 1999 р. № 1716²⁴.

Але чи можемо вважати ці та інші здобутки і напрацювання достатніми у контексті посилення взаємодії бібліотек та архівів, їх спільної інтеграції у світовий інформаційний простір? На наше переконання – ні, бо, як і в радянські часи, у цій справі бракує системності і взаємної зацікавленості у максимально повному використанні накопичених колосальних обсягів інформації в інтересах суспільного поступального розвитку, з урахуванням можливостей сучасних інформаційних технологій. І справа тут не лише у відчутних відмінностях в організації бібліотечної і архівної справи, законодавчих, методологічних і методичних засадах, якими керуються архівістика і бібліотечна справа, специфіці використання інформаційних ресурсів, а й у різних підходах в управлінні цими сферами, інакше кажучи, у «відомчих бар'єрах». Якщо загальне керівництво архівною мережею України, включаючи й деякі архівні установи, що перебувають у сфері впливу різних міністерств і відомств, здійснюється з одного спеціального уповноваженого центрального органу державної виконавчої влади у сфері архівної справи та діловодства – Державної архівної служби України, то у бібліотечній справі такий єдиний центр відсутній. Формально у бібліосфері уповноваженим центральним органом державної виконавчої влади, що реалізовує державну бібліотечну політику, є Міністерство культури України, проте його реальний вплив знижується, навіть стосовно ОУНБ, які тепер, унаслідок реформування місцевого самоврядування та територіальної організації влади, безпосередньо перебувають у віданні обласних рад. Інші бібліотечні мережі за відомчою ознакою (академічні, освітянські, сільськогосподарські, медичні та ін.) і в минулі часи жорсткої адміністративної вертикалі влади з Міністерством культури взаємодіяли спорадично, здебільшого у рамках реалізації масштабних загальнодержавних програм. До речі, Програма, згадана у попередньому абзаці, не була до кінця реалізована, насамперед із-за недостатнього фінансування окремих завдань, але, водночас, вона дала потужний поштовх для активізації спільної роботи бібліотек і архівів, зокрема, зі створення державного реєстру «Книжкові пам'ятки України» як складової Українського бібліографічного репертуару, робота над яким триває й досі.

Слід відверто визнати, що для керівників бібліотек, які мають у своєму складі архівні фонди, питання оптимальної організації їх використання, співпраці з архівними установами не є пріоритетними. Вони, насамперед, концентрують свої зусилля на вирішенні «приземлених» проблем, а їх завжди дуже багато: відтік користувачів із книгозбірень, налагодження взаємодії з органами влади унаслідок адміністративної реформи та створення об'єднаних територіальних громад (ОТГ), кадровий голод (оскільки в Україні різко зменшилися обсяги підготовки відповідних фахівців у профільних закладах вищої освіти), недостатність фінансування, оплата комунальних послуг, якість і повнота комплектування новими виданнями тощо.

Ще у 1926 р. архівіст І. Маяковський зазначав, що у пошуках організаційних форм взаємодії у тріаді «архів – бібліотека – музей» їхня плідна співпраця можлива, але лише на підставі єдиних підходів у роботі з архівними документами у цих установах²⁵. Але й зараз, майже через 100 років, такі єдині підходи не вироблені, й досі точаться дискусії щодо шляхів взаємодії у цій тріаді. Найбільша проблема полягає у тому, що установи в цій тріаді мають свої особливості у формуванні та облікуванні фондів, систематизації їх типів і видів, підходах до зберігання, розповсюдження інформації про них тощо. Зокрема, у бібліотеках, як і у музеях, по-різному ведеться облік різних видів документів (у бібліотеках – примірники, назви, а також додаткові, для періодичних і продовжуваних видань, одиниці обліку – річний комплект і підшивка, а в музеях – музейні предмети та експонати), їх науковий опис. У частині книгозбірень, особливо вишівських, має місце незавершеність обліку і наукового опису документів. Через це, наприклад, укладачі вже згаданого двотомного довідника «Архівні установи України» не мали можливості здійснити точну фіксацію обсягу архівних документів у окремих бібліотеках, тому у деяких випадках наведено наближені цифрові показники.

Принципові відмінності в організації роботи бібліотек і архівів, що формувалися протягом століть, нині закладені і закріплені й на законодавчому рівні. Навіть наближене порівняння базових законів для цих двох сфер – «Про бібліотеки і бібліотечну справу»²⁶ та «Про Національний архівний фонд та архівні установи»²⁷ свідчить про різний підхід у тлумаченні бібліотек і архівів як соціальних інститутів. Так, у бібліотечному законі сформульовано поняття Державного бібліотечного фонду України, що складається з «фондів бібліотек, що є у державній і комунальній власності, фондів бібліотек самоврядних організацій, взаємопов'язаних скооперованим комплектуванням, єдиним довідково-пошуковим апаратом, системою депозитарного зберігання, перерозподілу та взаемовикористання фондів і відображає науковий, культурний, інформаційний потенціал суспільства» (ст. 16). Тут же міститься пункт, що «архівні документи, зібрані в бібліотеці, входять

до складу Національного архівного фонду України згідно з Законом України «Про Національний архівний фонд та архівні установи». Але ні в науковій літературі, ні в нормативних документах поняття Державного бібліотечного фонду України не набуло поширення і залишається поза увагою фахівців. Натомість в архівному законі запроваджено поняття Національного архівного фонду (НАФ) як єдиної цілісної категорії культури і права, складової вітчизняної і світової історико-культурної спадщини та інформаційних ресурсів суспільства (ст. 1). Відтак НАФ є пріоритетним в організації діяльності архівів, сутність якої полягає, насамперед, у забезпеченні збереженості НАФ, цілеспрямованого його поповнення, розширення доступу до архівної інформації.

Протягом останніх 25-ти років українські бібліотеки й архіви здійснили суттєві прориви в активізації своєї роботи, її осучасненні, запровадженні новітніх інформаційних технологій, інтеграції у світовий інформаційний простір, наближенні до потреб суспільства, зростанні значущості наукових досліджень та впровадженні їх результатів у практику. Кожна з цих сфер має свої переваги і здобутки, відповідно до специфіки своєї діяльності. Так, бібліотеки досягли значних успіхів у запровадженні електронних каталогів і електронних бібліотек (насамперед «Культура України», <http://elib.nplu.org/>), ретрокаталогізації, баз даних із багатьох галузей науки, автоматизації і комп'ютеризації бібліотечних технологій, організації культурно-освітніх заходів, налагодженні комунікації з органами влади на місцевому рівні та ОТГ, створенні і поширенні ґрунтовних бібліографічних посібників, фахових періодичних і продовжуваних видань, організації фондознавчих, соціологічних, читачезнавчих, термінологічних досліджень, у вивченні власної історії як закладів культури і осередків духовності.

Не менш вагомими здобутками мають і архівні установи: розробки у царині консервації, репрографії, оцифрування документів, діловодства, електронного документообігу, запровадженні міжнародних стандартів, співпраці з краєзнавчими осередками та ін. Так, лише співробітниками УНДІАСД підготовлено понад сотню проектів нормативних документів, а також методичних посібників, максимально наближених до потреб архівної і діловодної практики, науковців, істориків, генеалогів, викладачів вишів та ін. Взаємне використання цих здобутків, безперечно, мало б суттєвий економічний і суспільний ефект. Проте, як засвідчує аналіз публікацій у профільних часописах і наукових збірниках, бібліотекарі практично не знають і не використовують численні напрацювання УНДІАСД, не посилаються на них, а архівісти не впроваджують напрацювання в царині бібліотекознавства. На жаль, відомча роз'єднаність ще залишається досить відчутною.

Між тим існує чимало проблем, які цілком можливо вирішувати спільними зусиллями архівної і бібліотечної спільнот. Як приклад,

можна назвати потребу в уніфікації бібліотечно-архівної терміносистеми. І хоча в цій царині вже існують певні напрацювання, проте до завершення роботи ще далеко. Багато недоліків існує в організації довідково-пошукового апарату бібліотек і архівів. Н. Христова ще у 1999 р. писала, що «існуюча система каталогів в архівах та рукописних підрозділах бібліотек демонструє низький рівень організації її використання і неспроможна виконувати функції щодо надання повноцінної інформації про склад та зміст архівних і рукописних фондів, а тому спільним завданням архівознавства, книгознавства й бібліотекознавства є розроблення методологічних та методичних засад створення сучасної системи каталогів на належному науково-інформаційному рівні»²⁸. У цьому напрямі теж вже є нові продуктивні напрацювання, як, приміром, Генеральна схема класифікації документної інформації в систематичних каталогах державних архівів України²⁹, але й тут ще багато потрібно зробити, так само як і в оцифруванні цінних документів, що зберігаються в архівах і бібліотеках. Спільне поле діяльності вбачається і в таких вузлових питаннях, як проблеми організації архівних фондів і колекцій у бібліотеках саме з позицій сучасного архівознавства і практики державних архівів, науково-методичного супроводу основних архівних процесів, забезпечення доступності до інформаційного потенціалу архівних документів за допомогою сучасних інформаційно-комунікаційних технологій та ін. Практичний інтерес має порівняльний аналіз напрацювань, здійснених УНДІАСД і ІР НБУВ, у яких також значна увага приділяється розробці питань комплектування, археографічної обробки рукописів та документів, обліку та зберігання фондів, форм та методів залучення їх до наукового обігу тощо.

Взаємодія архівів і бібліотек у фондових питаннях знайшла відображення і в «Правилах роботи архівних установ»³⁰, де зазначено, що експертиза цінності документів та прийняття відповідних рішень належать до компетенції Центральної експертно-перевірної комісії (ЦЕПК) Укрдержархіву, а в бібліотеках, що перебувають у державній чи комунальній власності – експертно-оцінних комісій, що погоджують свою діяльність з ЦЕПК.

В окремих випадках можливе створення консорціумів, за зразком консорціуму «Історична Волинь», ініційованого у 2007 р. Волинською ОУНБ імені Олени Пчілки. Його основне завдання полягає у створенні однойменної електронної бази – повних текстів рідкісних, цінних документів і бібліографічної бази даних із використанням фондів обласних бібліотек, краєзнавчих музеїв, архівів Житомирської, Волинської, Рівненської, Тернопільської, Хмельницької областей на засадах корпоративної взаємодії. До проекту долучилися НБУВ, Національна історична бібліотека України, наукова бібліотека Національного університету «Острозька академія», книгозбірня м. Ольштин (Республіка Польща) та ін.

Загалом взаємодія бібліотек, архівів і бібліотек, як соціокультурних установ, що накопичують, зберігають, структурують, поширюють здобутки інтелектуальної, духовної, історичної та культурної спадщини, виконують спільну функцію збереження історичної пам'яті людства, пошук форм їх співпраці є світовою проблемою. Вона постійно обговорювалася на різних рівнях на національних і міжнародних форумах протягом ХХ ст. і залишається актуальною і зараз, у глобалізованому інформаційному просторі. Визнано, що інтеграційні процеси в цих установах є незворотними і мають постійно вдосконалюватися³¹.

Між тим ці інтеграційні процеси відбуваються і в Україні, інколи зовні майже непомітно, без широкого суспільного розголосу. До них можна віднести і зміни у законодавстві (так, Законом України «Про обов'язковий примірник документів», прийнятим Верховною Радою України 09. 04. 1999 р. № 595-XIV унормовано поняття Національного інформаційного фонду України – як сукупності інформаційних фондів (інформаційних ресурсів) держави: архівного, бібліотечного, стандартів, архіву друку, фонду фільмів, патентного та ін. фондів (ст. 1)³²), і започаткування підготовки кадрів за об'єднаною спеціальністю 029 «Інформаційна, бібліотечна та архівна справа», і деякі інші кроки.

У деяких країнах архіви і бібліотеки, як і століття тому, залишаються єдиним цілим, перебувають під одним дахом, державне адміністративне керівництво ними, як установами, що зберігають пам'ятки культурної спадщини, здійснюється в рамках одного управлінського органу. Як приклад, можна назвати Національну бібліотеку і архів Ісламської Республіки Іран, бібліотечно-архівну систему у Таїланді. Національний архів Австралії до 1961 р. перебував у складі Національної бібліотеки як архівний відділ. В Італії діє Департамент архівної справи і бібліотек при Міністерстві культурної спадщини і культурної діяльності. Бібліотека та Архів Канади в Оттаві має статус установи національного рівня і єдине централізоване управління, а його директор у ранзі заступника міністра носить звання Бібліотекаря і Архіваріуса Канади. Але таке поєднання характерне, здебільшого, для порівняно «молодих» держав, де історично не склалися традиції зберігання архівних документів в силу їх природньої відсутності, на територіях, де у Середні віки не існувало писемності, особливостей політичної історії в деяких регіонах тощо.

В Україні єдиного бібліотечно-архівного органу, як відомо, не існує, і питання про його необхідність зараз навіть не піднімається (хоча 100 років тому у Києві короткий час діяв бібліотечно-архівний відділ Департаменту мистецтв Генерального секретарства справ освітніх УНР/Народного міністерства освіти УНР на чолі з професором О. Грушевським, згодом, у радянському Харкові – архівно-бібліотечна секція (керівник В. Барвінський) у складі Всеукраїнського комітету охорони пам'яток мистецтва і старовини). Проте можемо говорити про наявність

багатьох спільних для архівістики і бібліотечної справи проблем, що є важливими в їхній практичній діяльності і які розв'язувати варто скоординованими зусиллями. Виходячи з сучасних реалій, доцільним вбачається створення колегіального органу архівістів і бібліотекарів на громадських засадах. Таким органом може бути, наприклад, міжвідомча Бібліотечно-архівна рада у складі директорів центральних державних архівів України, УНДІАСД, генеральних директорів національних бібліотек України, яка, у свою чергу, може створювати постійні чи тимчасові робочі групи або комісії з різних напрямів співпраці у складі провідних фахівців і науковців. Так, у найближчій перспективі бібліотекам і архівам належить спільно вирішувати питання про повсюдне впровадження Універсальної десяткової класифікації (УДК) у зв'язку з прийняттям Постанови Кабінету Міністрів України від 22. 03. 2017 р. № 177³³, а міністерствам і відомствам – внести відповідні зміни у законодавчі й нормативні документи. Перші кроки взаємодії у цьому напрямі вже здійснюються у рамках діяльності міжвідомчої Комісії з питань упровадження УДК в Україні, до складу якої у лютому 2018 р. введено директора УНДІАСД О. Гараніна.

Поширення сучасних електронних комунікацій, процеси оцифрування документів, включаючи й рідкісні друковані видання, попри загальну ейфорію про буцімто «остаточне вирішення» проблеми забезпечення документів від фізичного руйнування, теж мають «зворотну сторону медалі». Принцип постійного оновлення засобів електронної комунікації у поєднанні з нестабільністю доступності інформації в мережі, старінням техніки, програмного забезпечення, носіїв електронної інформації, залежністю від електропостачання несуть загрозу не лише оцифрованому контенту. Тому виникає й протилежна ідея – паралельного збереження існуючих документів методами класичної архівації. Тут теж є велике поле для обговорення і співпраці між бібліотеками і архівами.

Можливі й інші форми взаємодії, наприклад, на рівні Спілки архівістів України та ВГО «Українська бібліотечна асоціація». Було б лише бажання і усвідомлена воля до згуртування у вирішенні назрілих проблем та належного реагування на виклики часу.

---

¹ Архівні установи України: довідник. Т. 2 : Наукові установи, музеї, бібліотеки: у 2 кн. Кн. 1: Національна академія наук України, Автономна Республіка Крим, Вінницька, Волинська, Дніпропетровська, Донецька, Житомирська, Закарпатська, Запорізька, Івано-Франківська, Київська, Кіровоградська, Луганська, Львівська, Миколаївська, Одеська області / Держкомархів України, УНДІАСД; упоряд.: С. Артамонова, А. Майстренко, Л. Одинока, Р. Романовський; редкол. тому: І. Матяш (гол.), О. Мельниченко, Ю. Прилепішева, Н. Христова. Київ, 2010. XXVIII, 604 с.; Архівні установи України : довідник. Т. 2 : Наукові установи, музеї, бібліотеки : у 2 кн. Кн. 2: Полтавська, Рів-

ненська, Сумська, Тернопільська, Харківська, Херсонська, Хмельницька, Черкаська, Чернівецька, Чернігівська області, міста Київ та Севастополь / Держ. архів. служба України, УНДІАСД ; упоряд.: С. Артамонова, А. Майстренко, Л. Одинока, Р. Романовський; редкол. тому: О. Гаранін, О. Мельниченко, Ю. Прилепішева, Н. Христова. Київ, 2012. XXVII, 602 с.

² *Лосієвський І. Я.* Особові архівні фонди у ХДНБ ім. В. Г. Короленка як джерела з історії науки та культури України // Короленківські читання 2016. «Бібліотеки, архіви, музеї: інтеграція до світового наукового та історико-культурного простору : матеріали XIX Міжнар. наук.-практ. конф., Харків, 12 жовт. 2016 р. : у 2 ч. Ч. 2 / Харків. держ. наук. б-ка ім. В. Г. Короленка, Харк. держ. акад. культури, Харк. обл. від-на (філія) ВГО «Укр. бібл. асоц.». Харків, 2017. С. 3–11.

³ Архіви, колекції та зібрання державних, громадських та релігійних установ у фондах Інституту рукопису Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського : путівник / НАН України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського, Ін-т рукопису; ред. кол. : Л. А. Дубровіна (гол.), Г. В. Боряк, Н. М. Зубкова та ін.; авт.-уклад. : О. П. Бодак, О. С. Боляк, С. О. Булатова та ін. Київ, 2015. 328 с.

⁴ *Шульгіна В.* Унікальна колекція грамплатівок у фондах НБУВ / Бібліотечний вісник. 1999. № 1. С. 30–31.

⁵ Львівська наукова бібліотека ім. В. Стефаника НАН України : документи, факти, коментарі / упоряд. Л. І. Крушельницька. Львів, 1996. 100 с.

⁶ *Дядюк М.* Рукописний фонд Львівської національної наукової бібліотеки України ім. В. Стефаника : особливості комплектування і збереження // Сучасні проблеми діяльності бібліотеки в умовах інформаційного суспільства. До 165-річчя Національного університету «Львівська політехніка» : матеріали наук.-практ. конф., 12 листоп. 2009 р., Львів / М-во освіти і науки України, Нац. ун-т «Львівська політехніка», Наук.-техн. б-ка; редкол. : О. В. Шишка, Н. Е. Кунанець, Д. О. Тарасов та ін. Львів : Вид-во Нац. ун-ту «Львівська політехніка», 2009. С. 149–158.

⁷ *Палієнко М.* Архівні колекції Української бібліотеки імені Симона Петлюри в Парижі: історія формування, склад, сучасний стан опрацювання // Українська діаспора : проблеми дослідження : тези доп. Міжнар. наук. конф., 27–28 верес. 2016 р., м. Острог / Нац. ун-т «Острозька академія» та ін. Острог, 2016. С. 330–331.

⁸ До завершення видання 26-томної «Історії міст і сіл Української РСР» // Архіви України. 1974. № 4. С. 3–9; *Зворський С.* «Історія міст і сіл Української РСР» // Архівна енциклопедія України / Держ. ком. архівів України, Укр. наук.-досл. ін-т архів. справи та документознавства. Київ, 2008. С. 483–484.

⁹ *Зворський С. Л.* Співробітництво Українського науково-дослідного інституту архівної справи та документознавства з бібліотеками України в історико-краєзнавчій та науковій роботі // Бібліотечне краєзнавство у культурному просторі України : матеріали Всеукр. наук.-практ. конф. 22 лист. 2011 р., м. Київ / Держ. закл. «Нац. іст. б-ка України». Київ, 2011. С. 64–67; *Артамонова С. С., Романовський Р. В.* Взаємодія архівів, бібліотек, музеїв як основа збереження національної архівної спадщини України // Там само. С. 11–14.

¹⁰ Архівна та бібліотечна справа в Україні доби визвольних змагань (1917–1921 рр.): зб. наук. праць / Голов. архів. упр. при Кабінеті міністрів

України, УНДІАСД, Нац. парлам. б-ка України; редкол.: В. С. Лозицький (відп. ред.), О. К. Александрова, С. О. Басенко та ін. Київ, 1998. 275 с.

¹¹ *Амельченко Ю. С.* Взаємодія ОУНБ ім. М. Грушевського з обласним державним архівом, історико-краєзнавчим музеєм, телебаченням та краєзнавчими осередками у напряму вивчення та популяризації історії краю // Державна історична бібліотека України : історія, сучасність, майбутнє : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф., приуроч. до 70-річчя заснування Держ. істор. б-ки України, 24–25 верес. 2009 р. Київ: «Арістей», 2009. С. 102–106; *Дрьомова Т. М., Згінник О. Г.* Бібліотека й архів: шляхи взаємодії // Там само. С. 117–120.

¹² *Рукавіцина Є. В.* Бібліотека і архів митрополита Євгенія (Є. О. Болховітінова) : автореф. дис. ... канд. іст. наук: 05.25.04 / Рукавіцина Євгенія Віталіївна; НАН України, Центр. наук. б-ка ім. В. І. Вернадського. Київ, 1995. 23 с.

¹³ *Зубкова Н. М.* Бібліотека і архів Б. Д. Грінченка як джерело з історії народної просвіти України кін. XIX – поч. XX ст. : автореф. дис. ... канд. іст. наук: 05.25.04 / Зубкова Наталія Михайлівна; НАН України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського. Київ, 1994. 23 с.

¹⁴ *Біленький Є. А.* Архів і бібліотека Шодуарів як джерело з історії колекціонування і біобібліографії в Україні XIX–XX ст. : автореф. дис. ... канд. іст. наук: 07.00.08 / Біленький Євген Андрійович; НАН України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського. Київ, 2001. 18 с.

¹⁵ *Степченко О. П.* Особові архівні фонди видатних українських учених як джерело з історії організації спеціалізованих фондів Всенародної (Національної) бібліотеки України (1918–1934) : автореф. дис. ... канд. іст. наук: 07.00.08 / Степченко Ольга Петрівна; НАН України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського. Київ, 1997. 16 с.

¹⁶ *Клименко І. В.* Архіви українських часописів кінця XIX – початку XX ст. в Інституті рукопису Національної бібліотеки України ім. В. І. Вернадського як джерело з історії редакційно-видавничої діяльності : автореф. дис. ... канд. іст. наук: 07.00.08 / Клименко Ірина Віталіївна; НАН України. Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського. Київ, 2003. 20 с.

¹⁷ *Христова Н. М.* Науково-довідковий апарат архівів та рукописних підрозділів бібліотек в Україні у 1920–1990 рр. : автореф. дис. ... канд. іст. наук: 07.00.08 / Христова Наталія Миколаївна; НАН України. Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського. Київ, 1999. 19 с.

¹⁸ *Ляхоцький В. П.* Тільки книжка принесе волю українському народові... : Книга, бібліотека, архів у житті та діяльності І.Огієнка (митрополита Іларіона) /Держ. ком. архівів України, Укр. держ. НДІ арх. справи та документознавства та ін.; наук. ред. А. Л. Зінченко. Київ: Вид-во ім. О. Теліги, 2000. 662 с.

¹⁹ *Приходько Л. Ф.* Олександр Сергійович Грушевський – історик, організатор архівної та бібліотечної справи, педагог : автореф. дис. ... канд. іст. наук: 07.00.06 / Приходько Людмила Федорівна; Держ. ком. архівів України; УНДІАСД. Київ, 2005. 19 с.

²⁰ *Ємчук О. І.* Сергій Іванович Маслов (1880–1957) як учений, організатор архівної та бібліотечної справи : автореф. дис. ... канд. іст. наук : 07.00.06 / Ємчук Оксана Ігорівна; Держ. ком. архівів України, УНДІАСД. Київ, 2010. 20 с.

²¹ *Марченко Н. П.* Архівна та бібліотечна справа в Україні доби визвольних змагань (1917–1921) // Бібліотечний вісник. 1998. № 4. С. 55–56.

²² Зворський С., Одинока Л. Архівна спадщина вітчизняних бібліотекознавців і бібліографів : збереження і використання // Бібліотечна планета. 2002. № 4. С. 22–24.

²³ Кулешов С. Архів, бібліотека, музей: спроба інтеграції на засадах комунікаційного підходу? // Студії з архів. справи та документознавства. 2009. Т. 17. С. 29–32.

²⁴ Програма збереження бібліотечних і архівних фондів на 2000–2005 роки // Бібліотечний вісник. 1999. № 6. С. 5–10; Прокошева Т., Селіверстова К., Шурубуря А. Державна програма збереження бібліотечних і архівних фондів // Студії з архів. справи та документознавства. 2000. Т. 6. С. 7–9.

²⁵ Маяковский И. Архив, библиотека и музей // Архивное дело. 1926. Вып. 7. С. 21–36.

²⁶ Про бібліотеки і бібліотечну справу : Закон України від 27 січ. 1995 р. № 32/95-ВР [редакція від 01.01.2017]. URL: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/32/95-%D0%B2%D1%80> (дата звернення: 29.11.2018).

²⁷ Про Національний архівний фонд та архівні установи : Закон України від 24 груд. 1993 р. № 3814-ХІІ [редакція від 21.05.2015]. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/3814-12> (дата звернення: 29.11.2018).

²⁸ Христова Н. До питання формування системи каталогів у державних архівах та рукописних підрозділах бібліотек України // Бібліотечний вісник. 1999. № 3. С. 13.

²⁹ Генеральна схема класифікації документної інформації в систематичних каталогах державних архівів України / Держ. ком. архівів України; Укр. наук.-досл. ін-т архів. справи та документознавства; Н. Христова (кер. розроб.), Л. Андрієвська, В. Бездрабко, С. Зворський, К. Климова, С. Лозова, Н. Павловська. Київ, 2006. 137 с.

³⁰ Правила роботи архівних установ України / М-во юстиції України, Держ. архів. служба України, УНДІАСД; упоряд.: Л. А. Кисельова, Ю. А. Прилепішева, Т. П. Прись, С. В. Сельченкова, Н. М. Христова; за заг. ред. Н. М. Христової. Київ, 2013. 243 с.

³¹ Шемаєв С. О. Бібліотека, архів, музей: шляхи співробітництва // Наук. пр. Нац. б-ки України ім. В. І. Вернадського. 2013. Вип. 35. С. 548–555.

³² Про обов'язковий примірник документів : Закон України від 9 квіт. 1999 р. № 595-ХІV [редакція від 13.01.2016]. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/595-14> (дата звернення: 29.11.2018).

³³ Про припинення використання Бібліотечно-бібліографічної класифікації та впровадження Універсальної десятикової класифікації : Постанова Кабінету Міністрів України від 22.03.2017 р. № 177 (зі змінами). URL: <https://www.kmu.gov.ua/ua/npras/249842722> (дата звернення: 29.11.2018).

The issues of interaction of libraries and archives in solving common problems, cooperation experience and problems that need to be addressed by coordinated efforts are considered in the historical context and from the standpoint of the present.

Key words: libraries; archivists; forms of cooperation; archival collections of libraries; digitization of collections.